

ÄMNE: BILD

INTRODUKTION TILL VÄRLDSARVETS MÅLERI

Vilka var målarna?

Måleriet i hälsingegårdar utfördes av målare. Det var både skråbundna stadsmålare och folkliga målare på landsbygden. Av de senaste fanns det både bofasta, som målade i ett specifikt område, och kringvandrande. Det var både män och kvinnor som målade, men främst män.

De skråbundna målarna hade gått en lång utbildning hos en mästare, varit först lärling, sedan gesäll och till slut gjort ett mästarprov som godkänts. Därefter kunde målaren söka burskap i en stad och efter positivt besked slå sig ned där som målarmästare. De hade i sin tur lärlingar och gesäller, som de lärde att tillverka färg och att måla. Stadsmästarna målade främst hos borgarna i städerna men även i kyrkorna ute i landskapet. I vissa fall målade de även i gårdarna. En av dessa var Paul Hallberg, mästare i Hudiksvall under andra hälften av 1700-talet.

En folklig målare, även kallade allmogemålare, utbildades vanligtvis av en äldre folklig målare, även om det inte är omöjligt att de ibland kan ha fått utbildning hos en stadsmålare. De var bofasta och utförde måleri i närområdet. Ibland kunde de även bege sig långt hemifrån för att måla. Gustaf Reuter bodde i mitten av 1700-talet i Delsbo och målade främst i Dellenbygden, men hans måleri återfinns även i Hassela och Järvsö. Hans kollega Snickarmålaren Erik Ersson har också målat främst i socknarna kring Dellen, men även i Forsa, Arbrå, Hanebo och Trönö. De folkliga målarna dekorerade böndernas bostäder och herrstugor. I vissa fall målade de även i kyrkorna.

De kringvandrande målarna var för Hälsinglands del främst från Dalarna och de var verksamma under decennierna kring 1800-talets mitt. Dalfolket var vana att vara tvungna att söka arbete långt hemifrån, vilket de kallade för "herrarbete." Inte minst säsongarbetade de i

Stockholm. Det var främst målare från Rättvik som vandrade runt i Hälsingland och målade i gårdarna, men även några från Leksand. Dalmålarna målade även möbler, och särskilt i södra Hälsingland finns åtskilliga skåp målade av rättviksmålare. En del av dalmålarna valde till slut att bosätta sig i Hälsingland.

Målarnas hustrur målade i vissa fall, förmodligen oftare än vi har källuppgifter om. Ett exempel är Gustaf Reuters hustru Brita Klingström som målade tillsammans med sonen Carl i Delsbo kyrka, enligt räkenskaperna. Detta skedde när Reuter var kommenderad till Finland i början av 1740-talet. Hade han varit hemma hade förmodligen hans namn stått i räkenskaperna även om hustrun varit delaktig i arbetet.

En hel familj är ett exempel på de nämnda kringvandrande målarna. Mäx Jonas Andersson och Finn Karin Mattsdotter bodde som nygifta en period i Bingsjö innan de började flytta runt i Hälsingland på 1840-talet. De försörjde sig på måleriarbete och deras barn föddes i Ovanåker, Ljusdal, Delsbo och Alfta. De var skrivna hos hennes syster och sväger i Bingsjö, tills de till slut skrev sig i Alfta 1864. Detta ger indikationer på hur de rörde sig i landskapet, och osignerat men daterat måleri i samma stil återfinns i de olika socknarna under samma perioder som de fick barn där. Det är rimligt att anta att hela familjen var engagerad i verksamheten.

En del målare var ett mellanting mellan skråbunden målare och folklig målare. Jonas Wallström var till exempel lärling i Hudiksvall och sedan gesäll i Stockholm innan han flyttade tillbaka till sin födelsesocken Arbrå. Han blev aldrig mästare utan bodde resten av sitt liv i Arbrå och målade åt bönderna, inte minst är han känd för sina schablonmålningar. Olof Hofrén var

Nedan: *Jonas Wallström schablonmålningar gav inspirationen till tapetföretaget Duros välkända tapet "Gästgivars".*

mästare, och bodde på 1840- och 1850-talet i hemsocknen Arbrå, likt Wallström. Han dekorerade då bondgårdar i Arbrå, men 1856 flyttade han till Ångermanland där han verkade som kyrkmålare.

Likheter och skillnader i folkligt måleri i Gästrikland och Hälsingland

På landsbygden i Gästrikland och Hälsingland fanns under 1700- och 1800-talet bönder som hade möjlighet att bekosta dekorerade målade inredningar i sina bostäder. I Gästrikland fanns dessutom bergsmän, som hade inkomster från järnet vilka kunde omsättas till målade inredningar.

Generellt sett så följer måleriet i de båda landskapen samma utveckling. På 1700-talen var bostadshusen på landsbygden i regel envåninga. Herrstugor hade tredingstak, det vill säga att taket var indelat i tre avsatser där en mittersta var plan och de på sidorna sluttade. Det förekom både väggmålningar, på duk eller direkt på timret, och takmålningar på brädor. Under 1800-talet uppfördes hus vanligen i 1,5 eller 2 våningar. I dessa fanns salar med plana innertak, där väggarna dekorerades.

I Hälsingland finns inte särskilt mycket måleri bevarat från tiden 1780–1820. I Gästrikland finns desto mer från den tiden, då Gästriklands store målare Hans Wikström var verksam under den perioden. Han var bosatt i Hedesunda och målade även i norra Uppland.

I båda landskapen förekommer dalmålade interiörer från början av 1800-talet. Mot århundrades mitt blir landskapen mellan pilasterrar vanliga i södra Hälsingland. De förekommer även i Gästrikland, bland annat i Ockelbo och Valbo.

I Hälsingland finns mycket mer måleri än i Gästrikland, som bevarade interiörer, lösa väggfält och fragment. Hälsingemåleriet är också mer utforskat. Forskningen om folkligt måleri i Gästrikland har till stor del gått ut på att studera Hans Wikström och hans verk.

Lista på hembygdsgårdar med äldre inredningsmåleri

Gästrikland

Hamrånge hembygdsgård. Sundsmarsgården har väggmålningar av en Leksandsmålare från början av 1800-talet

Hedesunda hembygdsgård. Där finns takmålningar av Hans Wikström från 1700-talets slut. Hille hembygdsgård. Oklart om det finns vägg- eller takmålningar, men det finns interiörer med äldre tryckta tapeter.

Järbo hembygdsgård. Målningar från 1790 och schablonmålningar från 1800-talet.

Ockelbo hembygdsgård. Målningar från 1790.

Ovansjö hembygdsgård. Vägg- och takmålningar från 1746, 1787 och från 1800-talet.

Torsåkers hembygdsgård. Det finns interiörer och bland annat ett rum med en takbård i empiri daterad 1834.

Valbo hembygdsgård. Vägg- och takmålningar från 1700-talets slut.

Årsunda hembygdsgård. Dalmålningar från 1815.

Österfärnebo hembygdsgård. Väggmålningar av Hans Wikström från 1700-talets slut och takmålningar från 1700-talet.

Hälsingland

Arbrå fornhem (hembygdsgård). Häggbyggningen inreddes 1925 med väggmålningar från olika gårdar i socknen. Exempel på måleri från 1800-talets början och mitt.

Bjuråkers forngård (hembygdsgård). Dittflyttade Jens-Orsgården har vägg- och takmålningar från 1730-tal och framåt. Målningarna är gjorda av "snickarmålarn" Eric Ersson. Frisbogården har ursprungliga stänk och schablonmålningar utförda 1876 av Ros från Mora, och i Havrastugan har kammaren smyckats med kurbitsmålningar.

Delsbo Forngård (hembygdsgård). Vägg- och takmålningar av stormålaren Gustaf Reuter och hans lärjunge snickarmålaren Erik Ersson från 1700-talet.

Hälsingegården Ersk Mats i Hassela. En av byggnaderna, den som kallas Norr på gården, har bårder och stänkmålning gjorda av Hans Olsson 1846.

Forsa forngård (hembygdsgård) bestående av flera byggnader. Kälkebobyggningen har väggmålningar. Vem som utfört väggmålningarna är inte helt klarlagt men verkar tillhöra Delsboskolan alltså Gustaf Reuter eller hans lärjungar.

Färila- Kårböle hembygdsförening. Halvarsgården är ett bostadshus som flyttades från Föne vars gäststuga har vägg- och takmålningar daterade 1826 och renoverade år 1960.

Järvsö hembygdsförening. Svensbyggningen på hembygdsgården har takmålningar utförda av Snickarmålaren Eric Ersson 1730–1800.

Karlgården i Järvsö. Båda byggnaderna Norr på gården och Öst på gården har väggmålningar.

Ljusdals hembygdsgård. Vägg- och takmålningar bland annat i Per Arvidsgården.

Hembygdsgården Löka i Alfta. Herrstugans alla väggar är målade 1847.

Norråla hembygdsförening. Väggmålningar i herrstugan från andra hälften av 1800-talet.

Norrbo hembygds-och fornminnesförening. Mangårdsbyggnadens finrum har en väggmålning av Gustav Reuter samt schablonmålade väggar.

Ol Anders i Alfta, besökscenter för Världsarvet Hälsingegårdar. Där finns bland annat ett vackert dalmåleri i originalskick från år 1848.

Ovanåkers hembygdsförening. Herrstugan i huvudbyggnaden Mårtens har troligtvis målats av hälsingemålaren Jonas Hertman. Den andra våningen i Mårtens målades kring 1800-talets mitt av en dalmålare.

Ramsjö hembygdsförening. Huvudbyggnaden Nagg-Jons har ditflyttade väggmålningar gjorda av Mattias Berglund, han var verksam i trakten runt 1800-talets mitt.

Rengsjö hembygdsförening (Västerby-Hälsingegårdar i Rengsjö). Norrgården har en målning av Jonas Hertman vilken tyvärr är överkalkad. Men Hertman har även målat i nattstugan på ett av innertaken. Gården Regnells har 1800-tals målerier av Knutespojkarne, den östra byggnaden har välbevarade tapeter, både tryckta och schablonmålade.

Segeberga hembygdsförening. Nils-Persgården byggd på 1700-talet har interiörer i form av schablonmålningar.

Söderåla hembygdsförening. Herrstugan i Norrgården har väggmålningar från 1791.

Trönö hembygdsförening. Den gamla prästgården (Söderblomsgården) har schablonmålningar på övre våningen.

Undersvik hembygdsförening. Väggmålningar av Jonas Wallström från 1854 vilka flyttades till hembygdsgården.

Hälsingegården Ystegårn i Forsa Hudiksvall. Väggmålningar från tidigt 1800-tal av Björ Anders Hansson från Rättvik. Dörrar, skåp,

sängar och möbler är gjorda av "Rosmålaren" Jöns Månsson och soldaten Jonas Lust.

Ytterhogdals hembygdsförening. Mangårdsbyggnaden Gammelträde har dalmålningar från 1823–24 vilka har flyttats dit.

LEKTION 1

Världsarvets väggmåleri

Målgrupp: Årskurs 4–6 och 7–9

Syfte: Eleverna får studera väggmåleriet i världsarvet Hälsingegårdar och reflektera över de olika motiven.

Världsarvet Hälsingegårdar

Unescos officiella namn på världsarvet Hälsingegårdar är *Decorated Farmhouses of Hälsingland*. Det syftar på de unika dekorerade rummen i husen. Det finns fler väggmålningar och tapeter bevarade i Hälsingland än någon annanstans.

Unescos motivering 2012:

”De sju utvalda Hälsingegårdarna representerar en världsunik samling av mer än 1000 gårdar och cirka 400 dekorerade rum på ursprunglig plats. Koncentrationen av välbevarade interiörer saknar motsvarighet.

Gårdarna visar hur oberoende bönder inom ett geografiskt begränsat område kunde kombinera en högt utvecklad byggnadstradition med en rik folklig konst i form av dekorativt målade interiörer speciellt för fest.

Gårdarna vittnar om en kultur som har försvunnit idag, men vars byggnader och interiörer med sina variationer, rikedom och kvalitet är exceptionellt välbevarade och av enastående universellt värde.”

Om ni inte har möjlighet att besöka en av världsarvsgårdarna för att titta på väggmålningarna på plats så går det att se dem digitalt tillsammans i klassrummet:

Broschyrer med beskrivningar över de sju världsarvsgårdarna:

<https://www.regiongavleborg.se/halsingegardar/kunskap/broschyrer/>

Kliv in och upplev fyra av de sju världsarvsgårdarna i 360-graders vy:

<https://immersiiontotal.com/halsingegardar/104/>

Tips! Se gärna på väggmålningarna i Pallars sängstuga. Där avbildas olika namngivna platser i Sverige, såsom Stockholm och Gävle. Det finns också ett motiv från Lappland.

Filmer om de sju världsarvsgårdarna med byggnadsantikvarie Erika Åberg:

<https://www.regiongavleborg.se/halsingegardar/kunskap/filmer/besok-varldsarvsgardarna-med-erika-oberg--nya-filmer-visar-nya-sidor-av-varldsarvet/>

Måleri i världsarvsgården »Kristofers«

Kristofers ligger i Stene i Järvsö. Gården har fått sitt namn av bonden Kristofer Persson som var bonde på 1600-talet. Kristofers har varit i samma familjs ägo i minst 14 generationer. Det är den enda av de sju världsarvsgårdarna som fortfarande har ett aktivt jordbruk med betande kor och odlingsmarker, även om de tidigare mjölkorna har bytts ut till en avelsdjursbesättning. Betsdjuren har stor betydelse för att inte de steniga markerna runt gården ska växa igen. Gården flyttades och byggdes upp igen under 1800-talets första år från bykärnan i Stene till sin nuvarande plats.

Gården var från början helt kringbyggd med fyra huskroppar. En av byggnaderna har senare flyttats ut så gården öppnar sig åt sydväst. Du kommer in på gården genom portlidret och har då bostaden till vänster och "Gammelbyggningen" eller "Herrstugan" till höger, ett helt hus som bara byggts för fest. Här kan man se och föreställa sig hur de olika rummen används under de stora festerna. Husets inredning är mycket välbevarad och av hög kvalitet. Inredningarna uppmärksammades på 1940-talet av Nordiska museet och har sedan dess beundrats av många. Inredningarna kom till på 1850-talet av den kände hälsingemålaren Anders Ädel. Troligtvis hade han hjälp, kanske av sin hustru eller en son, vissa detaljer ser ut att ha målats av olika personer.

Herrstugan på Kristofers är byggt helt och hållet som ett festhus. Brokvisten har en form som är typisk för Järvsö. Mitt emot ligger boningshuset, sammanbyggt med en gammal ladugård.

Den finaste salen i huset är dekorerad med palmer och utsikter och draperier som slingrar sig runt kolonner. I mitten finns ett kransbeprytt kors. Här satt brudparet under bröllopsmiddagen, tillsammans med prästen och de närmaste släktingarna.

För att få plats med alla gäster finns ytterligare en festsal på nedervåningen, lite enklare dekorerad än den andra, men med ett fint schablonmönster i rosa och en bård mot taket.

En trappa upp finns en sängstuga prytt med blomsterurnor och bårder och med vackert upp-bäddade sängar. Här kunde prästen eller någon annan betydelsefull person få övernatta.

Mittemellan de båda festsalarna ligger brudkammaren med sina vackra blombuketter på gul bakgrund. Här kläddes bruden och hit kunde hon dra sig undan under festligheterna om hon behövde vila eller ordna till klädseln.

Ett rum på övervåningen är oinrett, vilket var vanligt på gårdarna. Där förvarades kläder, fällar och täcken och där kunde man sitta och väva eller spinna. Vid de stora bröllopfesterna sov ungdomarna här, i långbäddar på halm på golvet.

Diskutera:

- Hur ser väggmålningarna ut?
- Beskriv motiven. Är det något speciellt motiv ni fastnar för?
- Vilka mönster och symboler används?
- Vilka färger är vanliga respektive ovanliga?
- Vilka var de som dekorerade böndernas hus?
- Vad har de målat och varför?
- Om man skulle dekorera rum idag med väggmålningar, vad skulle det målade motivet föreställa?

Fördjupningsmaterial:

Titel: *Dalmåleri: dalmålarna – deras liv och verk.*

Författare: Margareta Andersson, Rune

Bondjers, Nordiska museet, Johan Knutsson

och Roland Andersson. Tryckt 2007.

Hälsinglands inredningskultur, går att ladda ner

här: [https://www.kriterium.se/site/](https://www.kriterium.se/site/books/e/10.22188/kriterium.23/)

[books/e/10.22188/kriterium.23/](https://www.kriterium.se/site/books/e/10.22188/kriterium.23/)

LEKTION 2

Potatistryck

Målgrupp: Årskurs 1–3 och 4–6

Syfte: Eleverna testar olika trycktekniker och reflekterar kring motiv från världsarvet Hälsingegårdar.

Fakta

Unescos officiella namn på världsarvet Hälsingegårdar är *Decorated Farmhouses of Hälsingland*. Det syftar på de unika dekorerade rummen i husen. Det finns fler dekorerade rum bevarade i bondemiljö med väggmålningar och tapeter i Hälsingland än någon annanstans i världen.

Rum för fest

De unika dekorationerna i hälsingegårdarna finns i festrummen, men där vistades man aldrig till vardags. I själva verket var det sällan man använde festrummen, det var nämligen inte vilka kalas som helst som hölls där. Det var fester som markerade viktiga skeden i livet, som bröllop och begravningar, där bröllopet innebar det största firandet.

De tryckta tapeterna blev vanliga bland hälsingebönderna på 1840- och 1850-talen. Tapeterna köptes in för att visa och markera hög status i rum som var avsedda för fest. Väggmåleriet och tapeterna hade samma värde och ofta sattes tapeterna upp av allmogemålarna.

Till en början kunde man bara trycka en färg i taget, och dessutom måste tapeten hänga på tork ett dygn innan nästa färg trycktes. Det påverkade förstås priset. Ju fler färger desto dyrare tapet. På 1860-talet introducerades nya tekniker när svenska fabriker började trycka tapeter med maskin. Tapeterna blev nu billigare.

Titta tillsammans på väggmålningar i de olika världsarvsgårdarna. Motiven ska eleverna därefter använda som inspiration till sina egna schabloner. De kan antingen skapa fritt eller kopiera ett redan befintligt mönster.

Titta tillsammans med eleverna på de väggmålningar, tapeter och schablonmålningar som finns i de sju världsarvsgårdarna.

Kliv in och upplev fyra av de sju världsarvsgårdarna i 360-graders vy:
<https://immersiiontotal.com/halsingegardar/104/>

Eleverna får därefter skapa egna mönster inspirerade av väggmålningarna genom att använda potatistryck.

Ni behöver:

- Råa potatisar
- Små knivar
- Papper, tyg eller kartong att trycka på
- Akrylfärg

Dela potatisen på mitten. Skär ut en önskad form så det blir en upphöjning där färgen ska stämplas. Enklast är att skära raka former och använda en liten kniv. Håll ut färgen på ett fat eller annan plan yta och doppa potatisen i färgen. Gör gärna ett test på ett papper först för att se hur mycket färg som behövs för att göra ett jämnt tryck. Därefter är det bara att börja stämpla. Använd gärna flera olika potatismönster och färger. Kanske kan eleverna byta potatisstämplor med varandra.

Det kan vara kul för eleverna att trycka/stämpla på ett och samma papper. Tillsammans kan de skapa en unik ”tapetvåd” med allas tryck.

Fördjupningsmaterial

Boken *En by i världen-förr i tiden* av

Anna Clara Tidholm (årskurs 1–3)

<https://wp.halsinglandsmuseum.se/wp-content/uploads/En-by-i-varlden-Bok.pdf>

För de yngre eleverna finns även färgläggningssbilder med Världsarvet Hälsingegårdar som motiv:

<https://kultimera.se/foreställning/lar-om-varldsarvet-halsingegardar/>

LEKTION 3

Skapa egna schabloner

Målgrupp: Årskurs 4–6 och 7–9

Syfte: Eleverna får skapa egna schablonmålningar med inspiration från väggmålningarna på världsarvsgårdarna. Eleverna får en fördjupad kunskap om världsarvsgårdarna.

Gården Gästgivars ligger i Vallsta, en bygd som varit bebodd sedan järnåldern. Gården fanns redan på 1500-talet och fungerade under 1600- och 1700-talet som gästgiveri, därav namnet. De nuvarande byggnaderna är uppförda under första halvan av 1800-talet. Mangårdsbyggnaden är hopbyggd med ladugården och i vinkel till bostaden står festhuset – ett helt hus byggt bara för fest. Det byggdes omkring 1838, men på vinden kan man hitta timmer som är från 1600-talet. Det är stockar som har återanvänts när det nya huset byggdes.

Festhuset har inretts av målaren Jonas Wallström. Han var något så ovanligt som en skolad målare. Han återvände till Vallsta efter att ha utbildat sig först i Hudiksvall och sen i Stockholm. Jonas Wallströms måleri har en hög teknisk och konstnärlig kvalitet. Han kunde få schabloner att likna sidentapeter. Wallström målade avancerade landskap och kunde efterhärma det finaste porslin med sin pensel.

Släkten som ägt Gästgivars i flera generationer sålde gården för några år sedan. De nya ägarna är angelägna om att visa upp och berätta om världsarvet och anordnar visningar, evenemang och spelmansstämmor. I den tidigare ladugården finns en restaurang och det finns också ett besökscentrum och en butik i den före detta stallslängan.

Maria G Nilsson

Till vänster ligger bostadshuset. Huset till höger är helt och hållet byggt för fest.

Hela inredningen är gjord av målaren Jonas Wallström, som var född i Vallsta. Han utbildade sig i Hudiksvall och Stockholm. Här är festsalen på bottenvåningen med stående schabloner och skuggningar som gör att måleriet liknar siden.

Schablonmåleri på världsarvsgården »Gästgivars«

En kammare på övervåningen är målad med schabloner i gula toner och har försetts med dubbla handmålade bårder upptill.

På övervåningen ligger den allra finaste festsalen. Det syns att målaren har en gedigen utbildning, här har han målat förgyllda kransar, skulpturer i grått som liknar det finaste porslin och buketter med sädesax och blommor över dörrarna. Centralt placerad är en målning med ett vattenfall som ser ut att härstamma från en plats i södra Europa.

Schablonmåleriet är av högsta klass. Här finns många olika mönster och fler färger än det vanliga. Mönstret användes som förlaga till en tryckt tapet på 1960-talet. Sådana tapeter pryder fortfarande många rum i nyare hus. Här är mönstret målat direkt på väggen.

Ett rum lämnades omålat och oinrett. Där förvaras till exempel kläder och fällor. Det var också i sådana rum som ungdomarna fick övernatta under bröllopets många festdagar.

Låt eleverna skapa egna mönster inspirerade av väggmålningarna genom att skapa egna schabloner.

Ni behöver:

- Penna och papper
- Sax
- Skärmatta och kniv
- Hårdare plast för att skära ut schablonmönstret i
- Färg (exempelvis akryl beroende på materialet som det ska målas på)
- Pensel, stöpplare eller svamp

Låt eleverna rita mönstret på papper. Antingen kan eleven skapa ett eget mönster eller "kopiera" ett schablonmönster från till exempel någon av världsarvsgårdarna. Överför mönstret från pappret till plasten. Skär ut schablonen i plasten. Fäst schablonen på papper eller tyg och dutta eller stöppla ut färgen. Tips! Rengör schablonen innan du byter färg.

Kort film om schablonmåleri (2:54 min lång):

<https://www.youtube.com/watch?v=1zgRpRxuwmY>

Inspirationsmaterial

Här finns broschyrer med beskrivningar över de sju världsarvsgårdarna:

<https://www.regiongavleborg.se/halsingegardar/kunskap/broschyver/>

Kliv in och upplev fyra av de sju världsarvsgårdarna i 360-graders vy:

<https://immersiiontotal.com/halsingegardar/104/>

Tips! Kolla gärna in väggmålningarna i Pallars sängstuga. Där avbildas olika namngivna platser i Sverige, såsom Stockholm och Gävle. Det finns också motiv från Lappland.

Filmer om de sju världsarvsgårdarna med byggnadsantikvarie Erika Åberg:

<https://www.regiongavleborg.se/halsingegardar/kunskap/filmer/besok-varldsarvsgardarna-med-erika-aberg--nya-filmer-visar-nya-sidor-av-varldsarvet/>

Fördjupningsmaterial

Titel: *Dalmåleri: dalmålarna – deras liv och verk.*

Författare: Margareta Andersson, Rune Bondjers, Nordiska museet, Johan Knutsson och Roland Andersson. Tryckt 2007.

Gysinges hemsida, Schablonmåleri gör det själv:

<https://www.gysinge.com/article/1093/schablonm%C3%A5leri>

Anna Carin Åsbrinks häfte, *Handbok för schablonmåleri:*

<https://www.maleriverkstan.se/>

LEKTION 4

Gör en egen serie

Målgrupp: Årskurs 7–9

Syfte: Eleverna får reflektera över och tolka olika motiv och deras betydelse i äldre byggnader från 1700- och 1800-talet samt skapa egna bilder.

Målningar i ”rutform”

Målningar i rutform som illustrerar en berättelse är inget nytt, utan förekommer såväl i herrstugor som i kyrkor. Herrstugan var bondgårdens festlokal. Där hölls bröllop och där dukades det julbord. Detta sätt att berätta, att ha olika bildrutor som förekommer i en serie, finns i andra delar av samhället också. Serietidningar har samma struktur; man följer en berättelse genom olika rutor. Ta en titt i den lokala tidningen eller läs ni kanske en särskild serietidning som *Kalle Anka*, *Uti vår hage*, *91:an* eller *Hälge*?

Herrstugan på Hälsinglands museum kommer från gården Mickels i Nansta. Där berättar väggmålningarna berättelsen om den förlorade sonen ur Lukasevangeliet. Det var Erik Ersson, snickarmålaren, som målade herrstugans väggar år 1758. Erik Ersson har tolkat motivet efter eget huvud och till exempel klätt personerna i 1700-talets klädedräkter. Över varje bildruta, scen, finns det en textrad. Det är utdrag ur en psalm som bland annat behandlar berättelsen om den förlorade sonen. Den förlorade sonen är en mycket känd biblisk berättelse vars innehåll har använts flitigt i konst, musik, litteratur och teater. I herrstugan på Hälsinglands museum får vi följa berättelsen i nio olika bildrutor (bildfriser).

På 1700-talet var motiven ofta bibliska, på den tiden var kyrkan och religion mycket viktig för människorna. Under 1800-talet förändrades

motiven till att bli landskap med olika scener eller schabloner och marmoreringar. De bibliska motiven blir ovanliga på 1800-talet.

Berättelsen om den förlorade sonen

Berättelsen börjar på följande vis (kursivt är utdrag ur Lukasevangeliets femtonde kapitel): *En man hade två söner. Den yngste sade till fadern: Far, ge mig den del av förmögenheten som skall bli min. Då skiftade fadern sin egendom mellan dem.* Erik Ersson har som första bild valt avskedstillfället då den yngsta sonen, efter att ha sålt sin del av arvet, drar iväg. Sonen håller sin fars hand och säger adjö medan modern står och torkar sina tårar med en näsduk. Sonen är väldigt finklädd inför avresan med anmärkningsvärt höga stövlar. Klädedräkten kan tolkas som en symbol för arvet.

Textraden till första bildrutan lyder: ”Gwd warder licknad vid En Man hvilken två söner hade.”

Efter att ha sålt sitt arv gav sig den yngste sonen iväg. Hur vet vi inte men Erik Ersson har målat sonen sittande på en häst som ryttare. Han rider iväg iförd den påkostade dräkten, stövlarna och med en pistol i hand.

Textraden till andra bildrutan lyder: "Tw låt mig fara hvart Jag kan then yngre til honom sa."

När sonen kom fram till det främmande landet slösade han bort sin förmögenhet på ett liv i utsvävningar. Här har Erik Ersson igen tagit sig frihet att måla vad den yngsta sonen slösade pengar på. Kortspel med två kvinnor. Den förlorade sonen har framför sig kort av låga valörer medan kvinnorna har högar med pengar framför sig, givetvis från fadersarvet.

Textraden till tredje bildrutan lyder: "han kom ther med J annor land dock sig til föga Fromma."

De tillgångar sonen hade i form av pengar verkar på den fjärde bilden ha tagit slut. Nu är det kläderna som ryker istället, och han blir av med stövlarna, dräkten och hatten. Vi ser att hans vackra dräkt farit iväg, och hur kvinnan framför dräkten drar honom i håret och hotar med en eldgaffel. Kvinnan på andra sidan om honom har tagit en av hans stövlarna och hatten.

Textraden till fjärde bildrutan lyder: "Thet war så lithet han ther wan hans kistor wordo Tomma."

Berättelsen fortsätter När han hade gjort av med allt blev det svår hungersnöd i landet, och han började lida nöd. Han gick och tog tjänst hos en välbärgad man i det landet, och denne skickade ut honom på sina ägor för att vakta svin. Den förlorade sonen blev av med allt. Vi ser hur lite kläder han bär jämfört med den välbärgade mannen. Vi ser också på bilden hur de samtalar med varandra.

Textraden till femte bildrutan lyder: "Til en Borgare gaf han sig en Svinaherde Blifwa."

På sjätte bilden har Erik Ersson gått ifrån den bibliska berättelsen och målat hur den förlorade sonen äter ur grisens matho. I den bibliska berättelsen lät ingen sonen äta det som svinen skulle äta trots att han var hungrig. På Erik Erssons bild blir sonen påkommen med att äta av grisens mat så kvinnan på bilden, som verkar vara hustrun till den välbärgade mannen, drar honom i håret som straff.

Textraden till sjätte bildrutan lyder: "Til svinadraf han tå lust fick dock wille thet ingen gifwa."

Nu beslutar sig sonen för att vandra hem. Hos hans far hade daglönarna mat i överflöd medan sonen led hungersnöd hos den välbärgade mannen. Jag ger mig av hem till min far och säger till honom: *Far, jag har syndat mot himlen och mot dig. Jag är inte längre värd att kallas din son. Låt mig gå som en av dina daglönare. Och han gav sig hem till sin far.* På bilden ser vi sonen med en käpp i handen på väg hem.

Textraden i sjunde bildrutan lyder: "Ack Jag går till min fader igen min Brot wil iag bekäna."

Redan på långt håll fick fadern syn på honom. Han fylldes av medlidande och sprang emot honom och omfamnade honom och kysste honom. Den förlorade sonen har kommit hem till sin far igen. De tar varandra i hand och fadern lyfter sin ena hand som i en talgest, kanske för att säga de kända orden *Min son var död och lever igen, han var förlorad och är återfunnen.*

Textraden i åttonde bildrutan lyder: "Tå fadren honom komma såg Brast utaf Faderlig Bröste."

Så kommer den sista bilden vilken visar glädjefesten över sonens återkomst. Fadern lämnar över en guldring till sonen och modern lyfter ett glas högt som glädjeskål över sonens återkomst. Berättelsen fortsätter egentligen även fast detta är den sista bilden i herrstugan. Det man inte får reda på från berättelsen genom Erik Erssons bildserie i herrstugan är historien om den skötsamma äldsta brodern. Den äldre sonen är inte glad över faderns givmildhet till den yngre sonen vid sin återkomst. Erik Ersson har av någon orsak valt att inte illustrera denna del av berättelsen.

Textraden i nionde bildrutan lyder: "Then kärlek som Ther inne såg han famntog honom och kyste."

Innebörden i berättelsen *Den förlorade sonen* ur ett teologiskt perspektiv är hur fadern i berättelsen liknas vid Gud och sonen vid syndaren. Så snart syndaren återvänder hem blir han väl emottagen.

Herrstugans väggmålningar finns som bilder att skriva ut eller jobba med digitalt här:

<https://digitaltmuseum.org/0210214689274/vaggmalning>

Uppgift:

Berätta för eleverna om berättelsen om den förlorade sonen. Låt eleverna lägga ut bildrutorna i ordning i berättelsens följd så de bildar en serie.

Eleverna kan även reflektera över hur "fria" målarna var att tolka till exempel bibliska berättelser under 1700- och 1800-talet.

Låt eleverna skapa egna serierutor eller bildberättelser som berättar om något från deras liv idag.

Fördjupningsmaterial:

Hälsingerunor 2004, kapitlet skrivet av Lars Nylander: Den förlorade sonen- en 1700-talsinredning av Snickarmålaren.

Lektionernas koppling till Lgr22

Undervisningen i ämnet bild ska ge eleverna förutsättningar att utveckla

- förmåga att kommunicera med bilder för att uttrycka budskap,
- förmåga att skapa bilder med olika tekniker, verktyg och material, och
- förmåga att utveckla idéer samt välja och motivera tillvägagångssätt utifrån syftet med bildarbetet, och
- förmåga att analysera samtida och historiska bilders innehåll, uttryck och funktioner.